

www.nbuv.gov.ua/portal/.

10. Pervushyna M. Yzmenenye v skhemakh stymulyrovanyia/M. Pervushyna/Upravlenye personalom. – 2009. - №7. – S. 24-26

11. Hurova K. D. Formuvannia systemy motyvatsii personalu pidpriemstva v umovakh hlobalizatsii / K. D. Hurova // Biznesinform. – 2010. – № 4. – S. 102–104

12. Маринич І. А. Мотивація як фактор підвищення ефективності праці працівників / І. А. Маринич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 15.5. – С. 376–380.

*Рецензент: Позднякова Л.О., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, бізнесу та управління персоналом на транспорті Українського державного університету залізничного транспорту
18.05.2015*

УДК 336.24

Літвінов Олександр, Ненюк Катерина
**ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЕФЕКТИВНОСТІ
ТА ЇЇ ПОКАЗНИКІВ**

У статті визначено роль підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання. Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності ефективності, як індикатору розвитку господарської діяльності. Надано авторське визначення поняття ефективності, сформульовано різницю між нею та ефектом. Досліджено проблеми класифікації видів ефективності та її показників. Систематизовано існуючі класифікації показників ефективності на підприємстві. Виділено показники соціальної, соціально-економічної та економічної ефективності. Показники економічної ефективності згруповано в залежності від виду ефекту на показники рентабельності і віддачі; в залежності від виду витрат або ресурсів на витратні і ресурсні; в залежності від форми зв'язку на прямі і зворотні; в залежності від рівня агрегованості на узагальнюючі та часткові.

Ключові слова: ефективність, класифікація показників ефективності, показники рентабельності і доходності.

Литвинов Александр, Ненюк Екатерина

ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ И ЕЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

В статье определена роль повышения эффективности деятельности предприятий в современных условиях хозяйствования. Рассмотрены теоретические подходы к определению сущности эффективности, как индикатору развития хозяйственной деятельности. Предоставлено авторское определение понятия эффективности, сформулированы разницу между ней и эффектом. Исследованы проблемы классификации видов эффективности и ее показателей. Систематизированы существующие классификации показателей эффективности на предприятии. Выделены показатели социальной, социально-экономической и экономической эффективности. Показатели экономической эффективности сгруппированы в зависимости от вида эффекта на показатели рентабельности и отдачи; в зависимости от вида расходов или ресурсов на расходные и ресурсные; в зависимости от формы связи на прямые и обратные; в зависимости от уровня агрегированности на обобщающие и частные.

Ключевые слова: эффективность, классификация показателей эффективности, показатели доходности и рентабельности.

Litvinov Alexander, Nenyuk Ekaterina

THE PROBLEM OF CLASSIFYING TYPES OF EFFECTIVENESS AND ITS INDICATORS

The article discusses the effectiveness, as an indicator of economic activity, given the concept of efficiency, the difference between it and the effect is studied the problem of classifying species and indicators defined role in the current economic conditions. Author's definition of concept of efficiency is provided, are formulated a difference between it and effect. Problems of classification of types of efficiency and its indicators are investigated. The existing classifications of indicators of efficiency at the enterprise are systematized. Indicators of social, social and economic and economic efficiency are allocated. Indicators of economic efficiency are grouped depending on a type of effect on indicators of profitability and return; depending on a type of expenses or resources on account and resource; depending on a communication form on direct and the return; depending on agregirovannost level on generalizing and private.

Keywords: efficiency, classification of efficiency indicators, profitability, rates of return.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Велика кількість економістів теоретиків і практиків застосовують з метою визначення ступеня раціональності діяльності будь-якого суб'єкту господарювання різні показники ефективності. Ефективність є однією з головних характеристик господарської діяльності, яка характеризує віддачу, результативність роботи підприємства, тому дуже важливо мати правильну класифікацію її видів та показників. Адже, головною метою підприємства є забезпечення ефективного і прибуткового виробництва. Незважаючи на високе практичне і теоретичне значення досі відсутній єдиний підхід до визначення сутності і класифікаційних ознак показників ефективності діяльності підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. На теперішньому етапі розвитку економічної теорії сутність ефективності відображається відношенням кінцевого результату – ефекту до використаних виробничих ресурсів. Ефективність у широкому значенні цього слова означає співвідношення між результатом (ефектом) та витратами.

Під ефектом розуміють результат реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва за рахунок економії всіх виробничих ресурсів. Ефективність виробництва — об'єктивна економічна категорія, що характеризує ступінь досягнення загальних і окремих результатів від оптимального використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових). Головною метою підприємства є забезпечення ефективного і прибуткового виробництва. Важливе значення при цьому має вибір оптимальних економічних рішень, які торкалися б усіх аспектів господарської діяльності підприємства.

Метою статті є розробка теоретичних основ формування класифікаційних ознак системи показників ефективності діяльності підприємства.

Основний матеріал дослідження. З метою досягнення мети статті розглянемо відомі теоретичні підходи щодо видів ефективності. Першою ознакою є виділення ефективності за наслідками отриманих результатів. За цією ознакою пропонується виділяти три види

ефективності: економічну, соціальну та соціально-економічну. Економічний ефект відображає різноманітні вартісні показники, що характеризують проміжні й кінцеві результати виробництва на підприємстві. Формами прояву економічної ефективності є різноманітні економічні ефекти: зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, що виготовляється, збільшення прибутку, зниження матеріаломісткості, фондомісткості, трудомісткості продукції тощо.

Форми прояву соціальної ефективності пов'язані з отриманням соціальних результатів: поліпшення умов праці, зростання життєвого рівня населення, поліпшення екологічних параметрів, збільшення тривалості життя людей та ін. Соціальний ефект зводиться до скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості нових робочих місць і рівня зайнятості населення, поліпшення умов праці та побуту, стану навколишнього середовища, загальної безпеки життя. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (збільшення безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників). Форми прояву соціально-економічної ефективності зумовлені намаганням отримати максимальний економічний ефект при заданих параметрах соціального характеру.

Наступною класифікаційною ознакою пропонується виділяти ефективність в залежності від характеру здійснюваних витрат. За цією ознакою розрізняють ефективність застосовуваних ресурсів та ефективність витрат (спожитих ресурсів). До ефективності застосовуваних ресурсів відносять: ефективність виробничих фондів, ефективність трудових ресурсів, ефективність нематеріальних активів. До ефективності витрат належать: ефективність капітальних вкладень, ефективність поточних витрат, ефективність сукупних витрат. Як видно вже з самих назв, ефективність за даною класифікацією виділяється в залежності від того, використання якого виду ресурсів або витрат аналізується.

Ще однією класифікацією є виділення ефективності за видами господарської діяльності. До цієї групи належать показники ефективності виробничої, торговельної, банківської, страхової та інших видів діяльності. Специфіка виду діяльності, безперечно, накладає певний відбиток на методологію визначення ефективності

діяльності конкретного підприємства чи його структурних підрозділів, що проявляється в специфіці навіть самих показників ефективності, які застосовуються для цього.

За рівнем об'єкта господарювання пропонується виділяти ефективність економіки в цілому, ефективність галузі, об'єднання підприємств, підприємства, структурного підрозділу підприємства, ефективність виробництва окремих видів продукції. Дана класифікація схожа на групування за рівнем оцінювання, згідно якої розділяють ефективність на рівні суспільства та рівні суб'єкта підприємництва (господарювання). Необхідність поділу показників ефективності на ці дві групи зумовлена певною антагоністичністю інтересів суспільства та індивіда або їх інституційних аналогів – держави та підприємства. Як наслідок, має місце невідповідність між критеріями оцінювання ефективності тих чи інших явищ або заходів (наприклад, економічних законів, зокрема з питань оподаткування). Держава має свої критерії, а підприємства – свої, і вони часто істотно різняться.

Наступним групуванням ефективності є її поділ за умовами оцінювання. За цією ознакою виділяють реальну, розрахункову та умовну ефективність. Реальна ефективність - це фактичний рівень витрат та результатів за даними бухгалтерського обліку та звітності. Розрахункова – базується на проектних або планових показниках, отриманих розрахунковим шляхом. Умовна ефективність використовується для оцінювання роботи структурних підрозділів підприємства у певних змінених умовах господарювання. Класифікація за умовами оцінювання виділяє реальну, розрахункову та умовну ефективність, проте усі види ефективності мають бути розраховані, а виходячи з назв цих видів, реальна та умовна ефективності не розраховуються.

Ще однією ознакою є виділення ефективності за ступенем збільшення ефекту. Ця ознака дає змогу виокремити первісну та, так звану, мультиплікаційну ефективність. Необхідність такого поділу видів ефективності викликана тим, що в результаті здійснення тих чи інших заходів може спостерігатися як одноразовий ефект, так і відкладений мультиплікаційний. Мова про мультиплікаційний ефект може йти тоді, коли початковий ефект повторюється й примножується на різних рівнях даного підприємства, а також поширюється на інші підприємства та організації. Але ж майже всі дії підприємства

приводять до динамічних зрушень в різних сферах. Тому виокремлення одноразового ефекту є результатом абстрагування від всього спектру можливих наслідків змін внесених в підприємство, як систему

За метою визначення розрізняють абсолютну та порівняльну ефективність. Абсолютна ефективність характеризує загальну або питому (в розрахунку на одиницю витрат чи ресурсів) її величину, яку отримує підприємство в результаті своєї діяльності за певний проміжок часу. Порівняльна ефективність визначається шляхом порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них. Її рівень відбиває економічні, екологічні, соціальні та інші переваги певного варіанта реалізації господарських рішень (напрямку діяльності) порівняно з іншими варіантами. Недоліком даної класифікації є те, що не можливо розрахувати абсолютну ефективність, так як будь-яка ефективність розраховується як співвідношення (або математичне ділення) результатів (ефекту) та витрат. А усі абсолютні показники розраховуються відніманням або додаванням.

За типом процесу диференціюють підходи до оцінювання ефективності, ураховуючи специфіку окремих процесів, які відбуваються на підприємстві. З погляду цієї ознаки можна окремо розглядати ефективність виробничих процесів (з точки зору як організаційної, так і технічної), ефективність управління, ефективність інвестиційної, інноваційної, маркетингової, фінансової діяльності та інші. Даний класифікаційний чинник виділяє майже такі ж самі види ефективності, що й класифікація за видами господарської діяльності.

Кількісне вираження підвищення ефективності відображається через систему узагальнюючих і часткових показників ефективності. До узагальнюючих показників економічної ефективності виробництва відносять рівень задоволення потреб ринку, виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, витрати на одиницю товарної продукції, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність виробництва, народногосподарський ефект від використання одиниці продукції.

Часткові показники ефективності поділяють на показники ефективності використання живої праці (трудомісткість одиниці продукції, відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту

продуктивності праці, коефіцієнт ефективності використання робочого часу, економія фонду оплати праці, випуск продукції на 1 грн. фонду оплати праці); показники ефективності використання основних виробничих фондів (фондовіддача основних фондів, фондомісткість продукції, рентабельність основних фондів, фондовіддача активної частини основних фондів); показники ефективності використання матеріальних ресурсів (матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів, витрати палива і енергії на 1 грн. чистої продукції, економія матеріальних витрат); показники ефективності використання фінансових коштів (коефіцієнт оборотності оборотних коштів, тривалість одного обороту нормованих оборотних коштів, відносне вивільнення оборотних коштів, питомі капіталовкладення, капіталовкладення на одиницю введених потужностей, рентабельність інвестицій, строк окупності інвестицій); показники якості продукції (економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам тощо) [1, 2, 3].

Проаналізувавши ці показники ефективності, бачимо ряд недоліків у вище вказаних класифікаціях. Наприклад, до узагальнюючих показників економічної ефективності відносять рівень задоволення потреб ринку та народногосподарський ефект від використання одиниці продукції. Ці показники не є показниками ефективності взагалі, так як вже було відмічено, що показник ефективності розраховуються шляхом співвідношення між результатом (ефектом) та витратами (надалі будемо цю схему розрахунку називати стандартною схемою розрахунку показників ефективності). І по назві і по методу розрахунку зрозуміло, що показник народногосподарський ефект від використання одиниці продукції не є показником ефективності, так само і рівень задоволення потреб ринку, так як він теж розраховується не по стандартній схемі розрахунку показників ефективності.

Також можемо відсіяти й інші показники, які не відносяться до показників ефективності, а саме: відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту продуктивності праці, економія фонду оплати праці, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів,

економія матеріальних витрат, відносне вивільнення оборотних коштів, економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам.

До того ж, серед часткових показників ефективності не виділено групу показників ефективності використання нематеріальних ресурсів підприємства, а саме, нематеріаловіддачу, не матеріалоємність, рентабельність нематеріальних ресурсів та період їх окупності [4].

В існуючих класифікаційних ознаках ефективності не приділено достатньої уваги виділенню ефективності в залежності від виду показнику ефекту. Споглядаючи на кількість недоліків існуючих класифікацій, ми вважаємо, що найбільш повну та вірну систему показників ефективності навів В.І. Осипов, тому розглянемо і систематизуємо саме її (див. рис. 1 та 2) [5, с.128-131].

Рис. 1. Класифікація показників ефективності в залежності від соціального впливу

Рис. 2. Класифікація показників економічної ефективності

Як видно з рисунів 1 та 2, по кожному виду ефективності (соціальна, соціально-економічна, економічна) можна виділити окремі підсистеми показників.

На нашу думку, залежно від виду ефекту, який враховується при розрахунку показників ефективності, виділяють показники рентабельності (в якості ефекту застосовують об'єм прибутку) і доходності (в якості ефекту застосовують об'єм продукції).

В залежності від вибору ресурсів або витрат, стосовно яких відбувається розрахунок ефективності, показники поділяються на витратні та ресурсні. Всі показники, що розраховуються відносно окремих видів ресурсів (трудових, фінансових, нематеріальних ресурсів, основних та оборотних засобів), а також капіталу загалом відносяться до ресурсних. Тоді як ефективність окремих поточних витрат (в т.ч. на матеріали, заробітну плату, амортизацію та інше) та собівартості загалом визначається витратними показниками ефективності.

У кожній з підсистем показники поділяються на прямі і зворотні. Прямі показники розраховуються як відношення ефекту до відповідного виду затрат або ресурсів. Зворотні показники – як відношення витрат або ресурсів до ефекту від їх використання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті визначено сутність поняття ефективності та її значимість в діяльності підприємств у сучасних умовах. В результаті проведення критичного аналізу були виявлені недоліки існуючих класифікацій видів ефективності та її показників. Зроблено висновок про те, що в найбільшому ступені розкриває теоретичну сутність ефективності підхід запропонований професором В.І. Осиповим. Сформована єдина класифікація економічної ефективності, яка структурувала показники за різними ознаками. Перспективою подальших досліджень є проведення розрахунків рівня окремих показників економічної ефективності діяльності на прикладі окремих підприємств.

Література

1. Небава М. І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства // Вінниця: ВНТУ. – 2011. Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/ekonomika/142.htm>

2. Сукач О.О. Показники ефективності витрат на оплату праці / О.О. Сукач // Науковий вісник. – 2013. – №3 (182). – С.168-176.

3. Літвінов О.С., Сукач О.О. Ефективність витрат на оплату праці як фактор конкурентоспроможності підприємства [Текст] : / О.С. Літвінов, О.О. Сукач // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 459-470 с.

4. Anokhina K. Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises / K. Anokhina // Socio-Economic Research Bulletin. – № 55. – 2014. – pp. 14–18.

5. Осипов В. І. Економіка підприємства: Підручник для студентів вищих учбових закладів. – Одеса: ОНЕУ, 2005. – 724 с.

1. Nebava M. I. Ekonomika ta organizaciya vy`robnuy`choyi diyaľnosti pidpry`yemstva // Vinny`cya: VNTU. – 2011. Rezhy`m dostupu: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/ekonomika/142.htm>

2. Sukach O.O. Pokazny`ky` efekty`vnosti vy`trat na oplatu praci / O.O. Sukach // Naukovy`j visny`k. – 2013. – #3 (182). – S.168-176.

3. Litvinov O.S., Sukach O.O. Efekty`vnist` vy`trat na oplatu praci yak faktor konkurentospromozhnosti pidpry`yemstva [Tekst] : / O.S. Litvinov, O.O. Sukach // Konkurentospromozhnist` pidpry`yemstva: ocinka rivnya ta napryamy` pidvy`shhennya : [monografiya / za zag. red. O.G. Yankovogo]. – Odessa : Atlant, 2013. – 459-470 s.

4. Anokhina K. Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises / K. Anokhina // Socio-Economic Research Bulletin. – # 55. – 2014. – pp. 14–18.

5. Osy`pov V. I. Ekonomika pidpry`yemstva: Pidruchny`k dlya studentiv vy`shhy`x uchbovy`x zakladiv. – Odessa: ONEU, 2005. – 724 s.

Рецензент: Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. каф. економіки підприємства Одеського національного економічного університету
8.05.2015